

SLEDOVÁNÍ ATYPICKÝCH A INDIVIDUÁLNĚ POZNATELNÝCH JEDINCŮ A SKUPIN V TERÉNU

Watching atypical and distinguishable individuals and groups in the field

Bohuslav Urbánek

Potřebujeme-li pro objasnění nějaké otázky individuálně v terénu rozeznat jednotlivé ptáky nebo jejich skupiny (aniž bychom je přitom měli v ruce), máme dvojí možnost: buď si ptáky označíme nebo využijeme rozdílů mezi nimi jak je v přírodě nalezneme. Jestliže nám stačí po umělém značení jen odlišit značené od neznačených, lze ptáky postříkat barvou (k tomu je někdy nepotřebujeme ani chytat), použít barevných límců apod. Chceme-li poznat ptáky individuálně, můžeme na uvedené límce připojit kombinaci písmen a čísel, na nohy upevnit barevné kroužky, u velkých ptáků tzv. kroužky odečítací aj. aj..

Zmíněné přirozené rozdíly mezi ptáky se nám při bližším pohledu rozpadají do dvou skupin: jednak jde o abnormální jedince a křížence (společně je dále budeme nazývat aberanty), jednak o různé šaty normálních ptáků. Za normálních podmínek bývá podíl aberantů v populacích díky přírodnímu výběru zanedbatelný. Jestliže ale tento výběr zeslábně (či z jiných důvodů), může se jejich podíl podstatně zvýšit. Sledování podílu aberantů pak může pomoci alespoň v hrubých rysech se v situaci orientovat. Podíl aberantů se často zvyšuje ve městech právě pro změnu v přírodním výběru, a také asi proto, že městské podmínky tlačí divoké ptáky k jakési autodomestikaci. U městských kosů, a zejména u městských vrabců domácích, pak se dost často setkáváme např. s částečnými albíny: mají několik bílých letek, ocasních per apod.. Ze stejného důvodu najdeme zvýšený počet aberantů i u městských kachen divokých. U tohoto druhu je však hlavní důvod výskytu aberantů v tom, že se do přírody vysazují kříženci kachny divoké s kachnou domácí, kteří s divokými čistokrevnými ptáky mají plodné potomky. Vysazují se z nejrůznějších důvodů, zejména ale pro mys-

livecké účely. O věci jsem referoval jinde, zde proto jen stručné shrnutí. Tito zčásti nečistokrevní ptáci se vysazují u nás i v cizině. V zahraničí dosahuje ve městech podíl na dálku zjistitelných aberantů v hejnech kachny divoké zhruba 4 - 15%, u nás zatím necelého půl procenta. To je však jen celkový průměr ze tří zim 1986/7 - 1988/9: mezi 8670 prohlédnutými březňáčkami (ve městech i mimo ně) bylo 0,46% fenotypově patrných aberantů, výhledky ze zimy 1989/90 ještě nejsou zpracovány. I u nás ale máme lokality s vysokým podílem aberantů. Tak na upozornění dr. Sklepnáře jsem prohlédl 31.1.1990 kachny divoké v Hradci Králové a v Pardubicích. V Hradci bylo mezi 506 prohlédnutými 4,74% aberantů, v Pardubicích mezi 189 jen 1,59%. V Nitře 6.6.1990 bylo mezi 40 dospělými 20% a mezi 26 káčaty 34,62% aberantů. Sledování podílu aberantů může tedy přinést zajímavé poznatky a bylo by jistě velmi záslužné, kdyby se mu někdo věnoval. U kachny divoké k tomu přistupuje ještě velký význam sledování pro záchranu genofondu našich populací. I v současné době totiž vysazování nečistokrevných bohužel pokračuje. Zatím se zdá, že podíl kříženců v populacích není ještě nebezpečný. Kachna divoká je však druh s rychlou výměnou (tj. každý rok je velká část populace nahrazena mladými ptáky) a situace se proto může velmi rychle změnit. Náš ústav (Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti Jíloviště-Strnady) se touto problematikou u kachen zabývá, jak plyne z výše uvedeného, již řadu let a má se jí věnovat i v letech příštích. Pokud by se někdo chtěl na naší práci jako dobrovolník podílet, bude vítán.

I sledování jednotlivých aberantních ptáků může vést k zajímavým zjištěním. Ukázat bych to chtěl na dvou případech. Oba se týkají opět kachny divoké. Jeden kačer, podle bílé kresby na hlavě, jež připomínala svatební šat kačera ostralky, dostal jméno "ostralka", se postupně přesouval během každé zimy od podzimu do jara po tři, patrně ale po pět zim proti proudu řeky po 16 km dlouhém úseku Labe. Tento závěr byl statisticky potvrzen. Druhý pták, samcobarvá samice, trávil celou zimu na řece Vltavě vždy na téže ploše 10 ha, zpravidla ale na ploše mnohem menší, a to nejméně po dvě, pravděpodobně ale po šest zim. Nejvýš dvakrát byl za celou dobu zastižen mimo tuto plochu. Závěry ze sledování aberantů mají ale své slabiny: jistě velmi vážná je zejména námitka, že aberantně zbarvený jedinec může být abnormální i například ve svém chování.

K individuálnímu rozeznávání jedinců a skupin můžeme, jak bylo řečeno v úvodu, využít i přirozených rozdílů mezi normálními ptáky: rozdílů mezi pohlavími, mezi věkovými skupinami, mezi různými šaty téhož jedince během roku. Při orientaci v těchto vnitrodruhových rozdílech nám běžné určovací klíče pomohou jen zčásti. Musíme sáhnout po druhu klíče, pro který jsem četl pojmenování klíč třetí generace. Pro vysvětlení oč jde, třeba trochu historie: starší generace ornitologů, u nás i v zahraničí, vyrůstala na klíčích, můžeme říci, první generace. U nás to byl klíč J. Jirsíka Jak poznám naše ptáky v přírodě, který vyšel ve více než pěti vydáních. Tato knížka s několika (přesně 42) schematickými pérovkami je v podstatě pro naše poměry upravený německý klíč Frielingův. Dnes používáme hlavně Petersonův klíč, který možno mít za představitele druhé generace: s kvalitními barevnými obrázky prakticky všech určovaných druhů. Vyšel již ve 14ti postupně doplňovaných a zlepšovaných vydáních a je podle mého názoru stále ještě nejlepším klíčem vůbec. Dovoluje nám rozlišit jednotlivé druhy v typických šatech, tj. zpravidla v samčím a samičím svatebním. Ostatní šaty, pro poslání klíče okrajové, jsou jen někdy uvedeny podrobněji (např. u racků), zpravidla jsou buď pouze stručně zmíněny nebo zcela vynechány. Tak například u ostříže se zde ještě dozvíme, že typické oranžové kalhotky (peří nad stojáky) mladým ptákům chybí. Ale že typický znak včelojeda, chybějící předposlední pásku na ocase, lze najít jen u starých ptáků, již v klíči chybí. Tolik jen pro ilustraci, že jsme se našimi otázkami opravdu dostali na okraj zaměření klíče. Pro jejich zodpovězení musíme sáhnout po zmíněném klíči třetí generace. Zde doporučuji anglický klíč Ferguson-Lees, Willis, a to v jeho německé verzi. Překladatel E. Bezzel jej totiž zároveň upravil pro středoevropské poměry. Anglická verze se jmenuje The Shell Guide to the Birds of Britain and Ireland (vyšla 1983), německá podle logiky věci Vogel Mitteleuropas (vyšla 1987). Ve shodě s jeho zaměřením budeme podle Fergusonova klíče naopak těžko od sebe odlišovat například mladé racky černohlavé od mladých bouřních.

Samozřejmě lze jít ještě do větších podrobností a ještě detailněji rozlišovat než dovolují klíče třetí generace, pak ale nezbyde než sáhnout po speciální literatuře. Například klíč na

takové určování racků od P. J. Granta je zhruba dvoustránková kniha. Tu použijeme, budeme-li se zabývat třeba zimujícími racky bouřními a půjde nám o rozlišení ptáků jedno-, dvou- a víceletých. Mimochodem sám se tímto druhem již řadu let zabývám, přiznám se, s přestávkami. Je tu dost zajímavých otázek a pokud by někdo měl možnost a zájem se druhu věnovat, případně již se racky bouřními zabývá, rád se s ním domluví.

Na závěr mi dovoluete několik poznámek, které platí pro určování podle klíčů třetí generace především, ale v zásadě pro klíč generace kterékoliv. Ne všechny určovací znaky jsou sto procentně spolehlivé, tj. platí pro 100 % případů. Aby se rozsah klíčů nerozšířil nad míru, na menší spolehlivost některých znaků vždy neupozorňují. Tak například v určitém procentu případů nelze rozlišit rákosníka zpěvného a obecného (pokud je nemáme v ruce a jsme odkázáni jen na optické znaky), stejné platí pro šoupálka krátko- a dlouhoprstého. Zde pak záleží na účelu sledování, zda se na naše určení přesto spolehne. Jestliže zjišťujeme například hustotu šoupálků na dostatečně velké ploše, výjimečnou zmylenou lze tolerovat. Když ale na základě svého chybného určení dojdeme k závěru, že jsme v Anglii prokázali hnízdění šoupálka krátkoprstého, budou nás tam mít přinejmenším za podivína. V umělých chovech bažantů se čerstvě vylíhlá kuřata třídí, zvláště kohoutci, zvláště slepičky, podle znaků, z nichž žádný není zcela spolehlivý a dokonce ani všechny dohromady nedávají jistotu. I nejzkušenější pracovníce se v několika procentech případů zmýlí. Přesto se uvedené třídění provádí a když kuřata odrostou a skutečné pohlaví je zřejmé, tyto chybně určené ptáci se prostě přemístí. Obdobná je situace při určování druhů u samic a juvenilních ptáků rodu *Circus*, tedy motáků. Ani zde není žádný z rozlišovacích znaků zcela spolehlivý, jejich kombinací lze ale dojít k prakticky spolehlivému určení. Určovací tabulku založenou na tomto principu lze najít v Glutz aj. (1971: Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Bd. IV).

Snad nebude od místa upozornit, že čerstvě vylíhlá mláďata nelze určovat ani podle zmíněného Fergusonova klíče. Zde možno ale použít klíč Harrisonův (1975), který je k dispozici opět v anglické (originál) a německé (překlad) verzi. K uvedenému určování pohlaví u kuřat bažanta třeba ale použít literaturu specializovanou.

Pro případné zájemce jsem na panel pověsil list s názvy a cenami klíčů, o kterých jsem se ve svém referátu zmínil.

Key words: atypical individuals; individuals of different sex and age; various "generation" of guides to birds identification; distinguishable individuals as a source of informations.

Přehled citovaných určovacích klíčů (ceny v DM = německých markách) :

- J. Ferguson-Lees, I. Willis: Vögel Mitteleuropas, stran 351, 230 barevných obrázků, 304 barevných map rozšíření, 1987, DM 39,80, naklad. BLV Verlagsgesellschaft München.
- P. J. Grant: Gulls: A Guide to Identification, str. 320, 1986, DM 69,80, nakl. Poyser.
- C. Harrison: Jungvögel, Eier, Nester, str. 371, 930 obrázků, z toho 827 barevných, DM 48,00, nakl. Parey, Hamburg, Berlin (nejsou zobrazena všechna mláďata).
- R. Peterson, G. Mountfort, P. A. D. Hollom: Die Vögel Europas, 535 stran, 1500 obrázků, z toho 1295 barevných, 362 dvoubarevných map rozšíření, DM 39,80, nakl. Parey, Hamburg, Berlin.

Adresa autora: RNDr. Bohuslav Urbánek,
U Pentlovky 466
Praha 8
181 00